

FRANCI DEMŠAR: TRANSPARENTNOST IN SKRB ZA DENAR

DAVKOPLAČEVALCEV

"Transparentnost je od nekdanj stalnica v mojem profesionalnem življenju /.../. Rešitev za večino težav v državni upravi je preprosta, učinkovita in očitna, a žal pri mnogih, ki se ne morejo pohvaliti s čistimi računi, tudi nepriljubljena." zapiše dr. Franci Demšar, doktor fizike, ki je od leta 2004 direktor Agencije za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS).

Prvi del knjige Transparentnost, ki je izšla pri Mladinski knjigi v zbirki Premiki leta 2013, je namenjen razmisleku o tem, v kolikšni meri lahko transparentnost prispeva k zvišanju etičnih standardov in izboljšanju učinkovitosti delovanja javnih ustanov. Drugi del pa je namenjen analiziranju možnosti, v okviru katerih bi lahko javna uprava naredila svoje delovanje transparentno. V tem delu bo bralec našel vse, od ocene trenutne(ne)transparentnosti v javni upravi do ilustrativnih primerov in vsebine zakonov, ki bi jih morali sprejeti, da bi lahko transparentnost postopoma zavladala v celotni javni upravi.

V prvem poglavju se avtor sprašuje, v kolikšni meri mediji odsevajo realnost. Kako naj si javnost ustvari mnenje in kako naj izrazi svoje stališče, če za večino aktivnosti sploh nikoli ne izve? Avtor predstavi tradicionalni pretok informacij od institucije do javnosti in modernejši model pretoka informacij, ki ga omogoča razvoj interneta.

V drugem poglavju je avtor na primeru bistveno izboljšane učinkovitosti v znanstveno-raziskovalni dejavnosti po letu 1997 pokazal, da je lahko prav transparentnost tista, ki v javnem sektorju prevzame vlogo, kot jo ima nadzorni svet v podjetju. Rezultati analize so pokazali, da je sistem COBISS, ki tako strokovni kot laični javnosti omogoča vpogled v rezultate raziskovalnega dela, spodbudil in podvojil znanstveno aktivnost slovenskih raziskovalcev, s tem povezan prihranek pa je na stotine milijonov evrov. Z uvedbo sistema COBISS se je pometlo s precejšnjo mero relativnosti, ki je vladala tudi v akademskih krogih, in "teža" določenega znanstvenika je naenkrat postala konkretna. Transparentnost predstavlja "mehak" prostovoljni instrument, ki brez prisile usmerja raziskovalce k družbeno zaželenemu cilju.

Tretje poglavje začne avtor z ilustracijo, kako korupcija v naši državi lahko doseže desetine milijonov evrov. Transparentnost in korupcija že na prvi pogled stojita vsaka na svojem bregu, saj kar transparentnost razkriva, korupcija zakriva. Večji del poglavja je namenjen znanosti in ocenjevalnim postopkom pri izbiri raziskovalnih projektov. Današnja situacija je zaradi transparentnosti veliko boljša od nekdanje, ko so bili glavne financiranja deležni najglasnejši in lobistično najbolj aktivni raziskovalci. Primeri iz mednarodnega prostora kažejo, da je lahko ob prevelikem neredu prehitro uvajanje transparentnosti neučinkovito in pogosto škodljivo.

Celotno četrto poglavje je namenjeno Ministrstvu za obrambo, ki je od vseh državnih institucij verjetno pod največjim, stalnim nadzorom. Kljub izjemno obširnemu nadzoru se je ob skrbnem pregledu izkazalo, da je bila v letih 1999 in 2000 nadzorovanih samo ena tretjina procesov. Nadzorne institucije preprosto nimajo zadostnega dosega, da bi lahko zagotovile kakovosten vpogled v delo nadzorovane institucije oziroma da bi lahko znatno vplivale na njeno delovanje. Vmesni korak, ki vodi proti transparentnosti, je notranji nadzor, ki je bistveno bolj učinkovit in tudi seže globlje kot zunanji nadzor. Izgovor, da javnosti nekatere stvari preprosto ne zanimajo, je za lase privlečen. Tudi če bi takšna trditev držala, bi morali še vedno upoštevati dejstvo, da je osveščena javnost temelj delujoče demokracije.

V petem poglavju je avtor podrobno spregovoril o znanosti v Sloveniji in o njenem financiranju: od najave razpisov, objave metodologije ocenjevanja, gradiva za razpisne postopke in objave seznamov uspešnih prijav do spremljanja rezultatov preko sistemov COBISS, SICRIS in Digitalne knjižnice Slovenije, preko sprotnega mesečnega objavljanja bele knjige s podatki o financiranju vseh raziskovalnih organizacij do nivoja vodij vseh projektov in programov.

Če je znanje kapital, potem moramo z njim tudi ravnati enako skrbno. Na področju financiranja znanosti je v Sloveniji vloga upravitelja zaupana Javni agenciji za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije (ARRS),

členu med državo, ki daje finančna sredstva, in raziskovalci znanstveniki, ki dajejo znanje. Pri samem vrhu transparentnostne piramide je odgovornostna transparentnost, ki naj zagotavi smotrno porabo denarja, namenjenega za raziskave. Pri uspešnem uveljavljanju transparentnosti sodelujejo tudi znanstveniki raziskovalci, ki so odprto sprejeli tako prednosti kot obveznosti, ki jih prinaša sistem.

V šestem poglavju avtor podrobno pojasnjuje, da je uveljavitev transparentnosti v veliki meri povezana s sprejetjem normativnih predpisov. V raziskovalni sferi je to poskrbljeno s Pravilnikom o postopku (so)financiranja in spremljanju izvajanja raziskovalne dejavnosti, ki opredeljuje glavne elemente transparentnost. To bi morali narediti tudi drugi proračunski porabniki, morda s krovnim zakonom o transparentnosti.

Glede na to, da je distribucija javnega denarja na pošten in transparenten način ena glavnih nalog agencije ARRS, je vpogled v finančni tok ključnega pomena za transparentno delovanje sistema.

Transparentnost in z njo povezana demokratičnost je eden temeljnih postulatov sodobnih družbenih sistemov. Ti sistemi želijo zagotoviti širok družbeni konsenz in legitimacijo odločitev, zato vključujejo vedno več interakcij med različnimi družbenimi akterji.

Po Demšarjevem mnenju bi bila prava afirmacija Slovenije sprememba ustave, ki bi v poglavju o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah določala tudi pravico do javnosti in obveznost javne uprave za udejanjanje transparentnosti. Če bi se to zgodilo, bi se uresničile njegove sanje. Zapis člena o transparentnosti v ustavo bi brez dvoma pomenil omejitev za politike, tako leve kot desne, na en način za sredinske na drug način za skrajne. Avtor verjame, da bi zapis člena o transparentnosti utrdil vero državljanov v prihodnost in temelje za izhod iz krize, ki ni samo finančna, pač pa tudi kriza ključnih vrednot, kriza zaupanja posameznika v same temelje družbe.

Franci Čuš